

Foto: J. Arkema

Tussenrapportage wolf

Deze rapportage geeft inzicht in de activiteit van de wolf in Nederland in de periode 1 augustus tot en met 31 oktober 2022.

Samenvatting

Bij het Wolvenmeldpunt kwamen deze rapportage periode 1.070 meldingen binnen van (vermoedelijke) sporen van wolven. Bij 407 meldingen bleek onder andere op basis van DNA-onderzoek dat het daadwerkelijk om een wolf ging. Een opvallende recente waarneming is die van wolf GW2541m. Zijn aanwezigheid is in Nederland voor het eerst in april 2022 vastgesteld in de regio van de Noordoostpolder. In augustus 2022 is zijn DNA daar opnieuw aangetroffen. Verrassend genoeg werd zijn DNA begin september vele kilometers verderop aangetroffen bij Banholt in Zuid-Limburg. Dat is hemelsbreed 200 kilometer verderop. Niet veel later, op 14 september, trof men GW2541m aan in Zuid-Wallonië. Bijzonder aan deze doortocht is dat het de grote afstanden illustreert die wolven op doortocht kunnen afleggen. Ook wolf GW2488m heeft grote afstanden afgelegd. Deze zwervende wolf komt uit Duitsland en heeft een tijd in Drenthe rondgezworven. Onlangs is hij waargenomen bij de grens met Luxemburg.

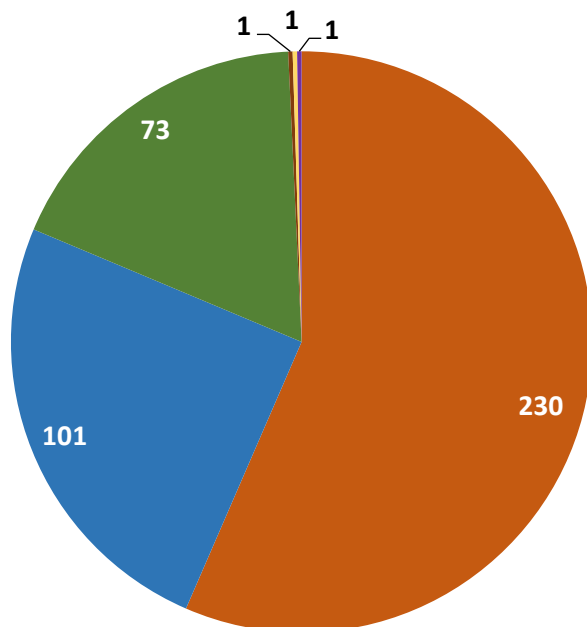
In de periode 1 augustus – 31 oktober 2022 hebben wolven in het noorden van Nederland vaker dan voorheen groot vee, zoals pony's en (jonge) koeien, aangevallen. Dit werd voor een groot deel veroorzaakt door zwervende wolven die hier aanwezig waren. Daarnaast zijn de gevestigde wolven de afgelopen drie maanden vaker vastgesteld bij aanvallen op landbouwhuisdieren dan in andere periodes van het jaar. Volgens deskundigen kan de toename in aanvallen op vee het gevolg zijn van een grotere voedselbehoefte van de gevestigde roedels. Deze roedels zijn door de komst van jongen deze zomer uitgebreid. BIJ12 ontving 137 meldingen van vermoedelijke wolvenschade aan landbouwhuisdieren. Van deze meldingen waren zeker 101 daadwerkelijk veroorzaakt door een wolf. In de rapportageperiode is de aanwezigheid van minimaal 18 verschillende wolven vastgesteld. Daarvan zijn 9 wolven korter dan zes maanden in Nederland, dit zijn zwervende wolven.

Binnengekomen meldingen monitoring

In deze tussenrapportage geven we inzicht in de activiteit van de wolf in Nederland in de periode van 1 augustus tot en met 31 oktober 2022. Er zijn in deze periode 1070 meldingen binnengekomen van (vermoedelijke) sporen van wolven. De meldingen werden gedaan bij het Wolvenmeldpunt van BIJ12, waarvan de uitvoering is belegd bij de Zoogdiervereniging. Bij 407 meldingen is op basis van bewijsmateriaal – zoals DNA-onderzoek op bijvoorbeeld een uitwerpsel – of beeldmateriaal duidelijk geworden dat het daadwerkelijk om een wolf ging. Van de overige 663 meldingen kon niet worden vastgesteld of dit een wolf betrof. In onderstaande diagram vindt u een overzicht van zekere wolvenwaarnemingen, verdeeld naar type waarneming.

Verhouding type zekere wolvenwaarneming 1 augustus - 31 oktober 2022

Dit betreft de meldingen die bij het Wolvenmeldpunt zijn binnengekomen

- Wolf gezien/wildcamerabeelden
- Wolvenkeutel
- Overig
- Schademeldingen landbouw(huis)dier
- Kadaver van een wild dier
- Wolfspoor en/of pootafdruk

Het diagram geeft een beeld van de zekere wolvenwaarnemingen die bij het Wolvenmeldpunt zijn binnengekomen in de periode van 1 augustus tot en met 31 oktober 2022. Bekijk [hier de link naar de interactieve weergave](#).

BIJ12 is de organisatie die namens provincies de beleidsuitvoering van het dossier van de wolf verzorgt. Dit heeft onder andere betrekking op monitoring en afhandeling van tegemoetkoming in schade. Deze tussenrapportage is tot stand gekomen met medewerking van Zoogdierverseniging (monitoring Wolvenmeldpunt), Wageningen University & Research (WENR, DNA-analyses) en het CEwolf consortium (Centraal Europese wolvenpopulatie, internationale uitwisseling genetische data).

De activiteit van de wolf in Nederland is in deze tussenrapportage gebaseerd op kennis uit de schademeldingen die binnenkomen bij BIJ12, het Wolvenmeldpunt en de actieve monitoring. Ondanks de omvangrijkheid van deze bronnen, zijn deze niet volledig uitputtend en kan er meer wolvenactiviteit in Nederland aan de orde zijn dan waar wij zicht op hebben.

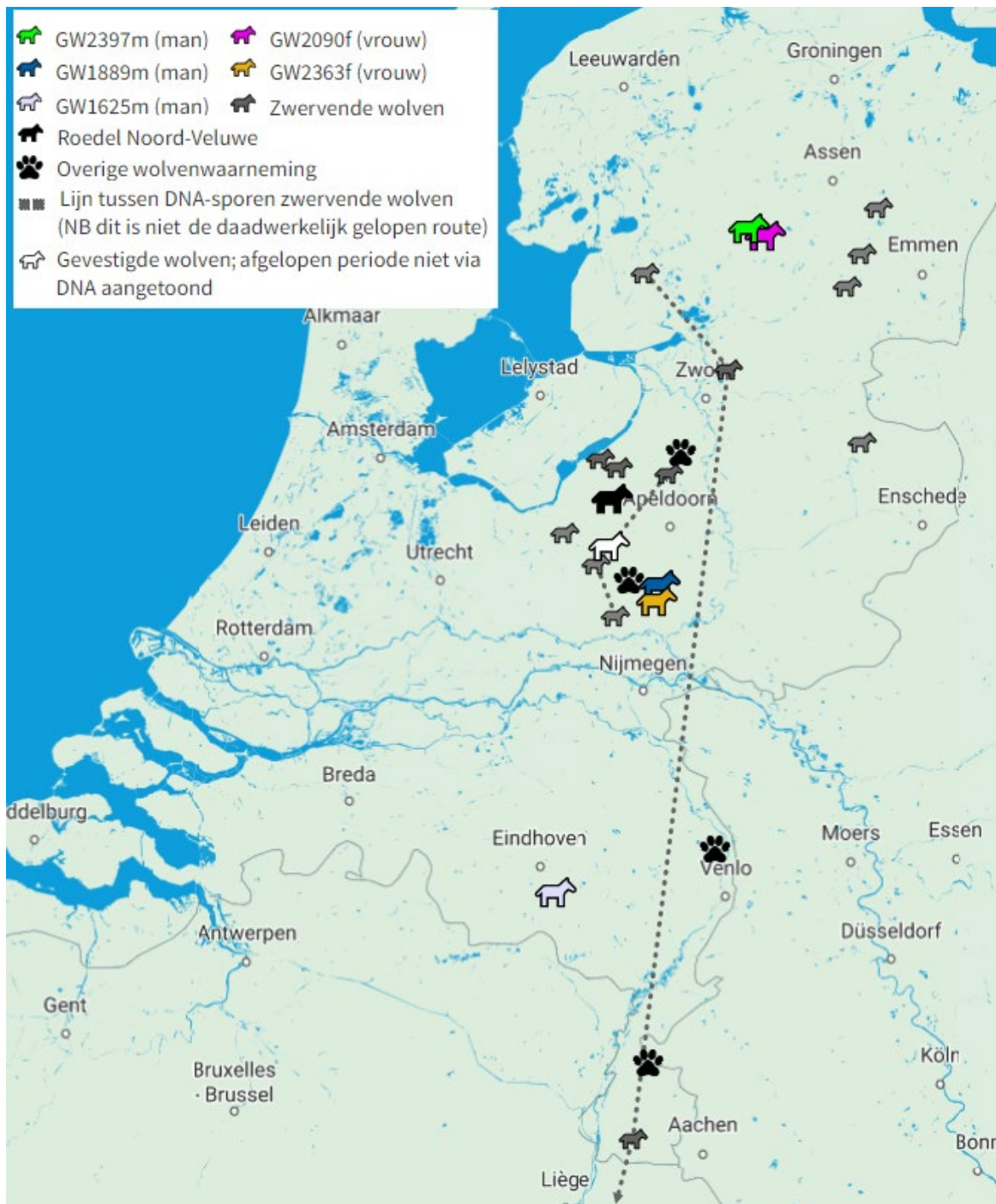
Voor meer informatie, zie de [website van BIJ12](#).

Overzicht verspreiding Wolf

Wolvenmonitoring 1 augustus tot en met 31 oktober 2022

De kaart geeft de gebieden weer waar in de periode van 1 augustus tot en met 31 oktober 2022 met zekerheid wolven aanwezig waren in Nederland. Via DNA-analyse was het in een aantal gevallen mogelijk om de individuen te achterhalen. Wanneer u in de online versie van de tussenrapportage op de iconen klikt, krijgt u meer informatie over de betreffende wolven. Ook is het mogelijk om op de kaart in te zoomen. De betekenis van de iconen is onder de kaart uitgelegd.

In de tabel onder de kaart wordt een overzicht gegeven van de wolven die op dit moment in Nederland gevestigd zijn en van de wolven die de afgelopen periode door Nederland trokken.

Bekijk [hier de interactieve kaart](#).

Toelichting en leeswijzer kaart

Op de kaart 'Wolvenmonitoring' zijn vier typen iconen aangegeven: een gekleurde wolf, een grijze wolf, een witte wolf en een pootafdruk.

De gekleurde wolven geven het gebied aan waar de afgelopen periode op basis van DNA-analyse is aangetoond welke wolven (individuen) hier vastgesteld zijn. De gekleurde wolveniconen geven het gebied aan waar wolven officieel gevestigd zijn, volgens de criteria uit het Interprovinciaal Wolvenplan, én waar in de afgelopen periode DNA-sporen zijn aangetroffen. De gevestigde wolven die afgelopen periode via DNA zijn vastgesteld zijn: GW2397m en GW2090f in leefgebied Zuidwest-Drenthe/Zuidoost-Fryslân, GW893m en GW998f op de Noord-Veluwe, GW1889m en GW2363f in het zuidoostelijk deel binnen het [bestuurlijk aangewezen leefgebied](#) van de Midden-Veluwe en GW1625m op De Groote Heide in Noord-Brabant/Limburg.

Het icoon van de witte wolf geeft aan dat er een sterk vermoeden bestaat om welke individuen het gaat, maar waarvoor de afgelopen periode geen DNA-bewijs is. Op de Midden-Veluwe is van de gevestigde wolvin GW960f in de afgelopen periode geen DNA gevonden. Deze wolf is zeer waarschijnlijk begin november wel in dit gebied met de roedel op de wildcamera gezien.

De grijs gekleurde wolven staan symbool voor zwervende wolven. Zij hebben nog geen vast leefgebied gevonden en zijn nog niet langer dan zes maanden in Nederland via DNA aangetoond. Sommige nakomelingen van de (Noord-Veluwe) roedel zijn ook als grijs gekleurde iconen aangegeven als zij zich buiten het bekende territorium van de Noord-Veluwe bevinden en zij nog geen vast territorium hebben gevonden. Van noord naar zuid betreffen de grijze iconen GW3011f, GW2864m, GW2488m, GW2541m, GW2902f, GW2905m, GW3012f, GW2664m, GW2668f. Tussen de eerste locatie waar de zwervende wolf via DNA is vastgesteld en (indien aanwezig) de laatste locatie is een stippellijn getrokken, eventueel via de plekken waar het dier nog meer via DNA is vastgesteld. De aangegeven lijn betreft nadrukkelijk niet de daadwerkelijk gelopen route van de wolf. Op de kaart is voor GW2541m en GW3012f een lijn aangegeven, omdat deze wolven enige afstanden door Nederland hebben afgelegd.

N.B. Op de kaart zijn niet alle wolvenwaarnemingen binnen de bekende territoria van de wolven weergegeven. Deze wolvenwaarnemingen zijn, binnen de betreffende gebieden, samengevat in één gekleurd wolvenicoon.

De locaties met een pootafdruk geven de gebieden aan waar overige zekere wolfwaarnemingen gedaan zijn, zoals zichtwaarnemingen en wildcamerabeelden, maar waar het individu niet met zekerheid aan te duiden is. Voor een individubepaling is namelijk DNA nodig. Bij de wolvenwaarnemingen aangegeven met een pootafdruk is geen DNA beschikbaar. Het kan ook zijn dat DNA wel beschikbaar is, maar hier geen individu uit blijkt. Een uitzondering op deze definitie vormt de wolf GW2932m. Dit individu is op 21 september dood aangetroffen in Heerde, provincie Gelderland. Deze wolf heeft ook het wolvenpoot icoon gekregen omdat de doodsoorzaak voorsnóg onbekend is.

Tabel gevestigde en zwervende wolven

In onderstaande tabel is weergegeven van welke wolven er op dit moment een vermoeden is dat zij gevestigd zijn in Nederland en waar deze zich (waarschijnlijk) de afgelopen periode bevonden. Gevestigde wolven zijn de afgelopen maanden of jaren (meermaals) in Nederland in dezelfde regio aangetoond en verblijven er langer dan zes maanden. Deze wolven zijn om die reden in de tabel als 'gevestigd' aangeduid en wordt er in die regio's onderzoek gedaan naar sporen. In het hoofdstuk 'Monitoring in de provincies' wordt meer toegelicht over deze wolven.

Naast gevestigde wolven zijn er ook wolven die minder dan zes maanden in één regio voorkomen. Deze wolven zijn in de tabel aangegeven als zwervende wolven. Een zwervende wolf heeft nog geen vast leefgebied gevonden en is nog niet langer dan zes maanden in eenzelfde leefgebied via DNA aangetoond. In het overzicht van de zwervende wolven zijn alleen wolven opgenomen die de afgelopen periode (1 augustus tot en met 31 oktober 2022) via DNA zijn vastgesteld in Nederland.

Het spreekt voor zich dat niet uit te sluiten valt dat er in deze periode mogelijk meer wolven aanwezig waren in Nederland. Niet alle wolven worden waargenomen. Ook zullen er waarnemingen zijn die niet gemeld worden of meldingen die niet gevalideerd kunnen worden, waardoor er niet met zekerheid gezegd kan worden dat het om een wolf gaat. Daarnaast vindt er op sommige plekken in Nederland geen monitoring plaats, terwijl er wel wolvenwaarnemingen bekend zijn (bijvoorbeeld uit de media). Dit kan voorkomen omdat er altijd toestemming nodig is van terreinbeheerders en andere betrokkenen om de terreinen te betreden en te onderzoeken.

Tabel 1 Gevestigde en zwervende wolven in Nederland. Van een gevestigde wolf is sprake als deze minimaal 6 maanden in dezelfde regio of hetzelfde gebied via DNA aantoonbaar aanwezig is. Voor zwervende wolven is dat nog niet het geval. Dikgedrukte codes staan voor gevestigde wolven. GW staat voor Genetische Wolf, gevolgd door een uniek volgnummer, en daarna een m (man) of f (vrouw). Nakomeling NV, staat voor nakomeling van de Noord-Veluwe roedel. De wolf aangeduid met een † is omgekomen.

Locatie		Wolvenindividuen	Voor het eerst vastgesteld in Nederland	Vastgesteld via DNA afgelopen periode		
Gevestigde wolven in Nederland	Zuidwest-Drenthe & Zuidoost-Fryslân		GW2090f	April 2021	✓	
			GW2397m	September 2021	✓	
	Veluwe ***	Noord-Veluwe	GW998f	Mei 2018	✓	
			GW893m	Januari 2019	✓	
			GW2088m (nakomeling NV*)	Februari 2021	-	
			GW2563m (nakomeling NV*)	December 2021	-	
			GW2667m (nakomeling NV*)	Maart 2022	✓	
			GW2666f (nakomeling NV*)	April 2022	-	
			GW2905m (nakomeling NV*)	Mei 2022	✓	
			Midden-Veluwe**	GW960f	Augustus 2018	-
		Partner onbekend.		-	-	
		GW2363f		Mei 2021	✓	
		GW1889m (nakomeling NV*)		September 2020	✓	
		Zuidoost-Veluwe	Momenteel geen gevestigd individu			
		Zuidwest-Veluwe	Momenteel geen gevestigd individu			
		De Groote Heide (Noord-Brabant/Limburg)		GW1625m	Februari 2020	✓
Zwervend in Nederland Afgelopen periode	Verspreid over Nederland		GW2668f	Maart 2022	✓	
			GW2541m	April 2022	✓	
			GW2864m	Juni 2022	✓	
			GW2488m	Juli 2022	✓	
			GW2902f	Juli 2022	✓	
			GW2664m	Maart 2022	✓	
			GW2932m †	September 2022	✓	
			GW3011f	September 2022	✓	
GW3012f	Oktober 2022	✓				

* Nakomeling van de Noord-Veluwe roedel (GW998f x GW893m), geboren in de periode 2019-2022 en aangetoond met DNA. Voor deze nakomelingen geldt dat zij nog kunnen optrekken met de ouderlijke Noord-Veluwe roedel of (vanaf ongeveer het tweede levensjaar) op zoek zijn naar een eigen territorium dat al dan niet in de buurt van het territorium van de ouderlijke roedel ligt. Dit kan het geval zijn voor bijvoorbeeld GW2905m.

** De roedel van GW960f en het wolvenpaar GW1889m en GW2363f bevinden zich op dit moment beiden in het door de provincie Gelderland [aangewezen wolvenleefgebied op de Midden-Veluwe](#). De roedel van GW960f bevindt zich ten westen van de Otterloseweg (N304) terwijl het wolvenpaar GW1889m en GW2363f ten oosten van de N304 is aangetoond.

*** De territoriumgrenzen op de Veluwe fluctueren gedurende het jaar. Hierdoor is het voor de afgelopen periode niet duidelijk wat de precieze begrenzingen zijn van de verschillende territoria in dit gebied. Wolven leggen elk jaar pas in de winterperiode opnieuw hun territoriumgrenzen vast. Grote roedels zijn op dat moment dominantier dan kleinere roedels. Afhankelijk van de dominantie van de roedel, kunnen territoriumgrenzen dus jaarlijks verschuiven.

Monitoring in provincies

In Nederland kennen we zowel gevestigde als zwervende wolven. Op deze pagina geven we eerst een overzicht van de activiteit van gevestigde wolven (dit zijn de wolven die al langer dan zes maanden in één gebied verblijven) en daarna van zwervende wolven die ons land aandoen.

Gevestigde wolven

Drenthe/Fryslân

De afgelopen periode is de aanwezigheid van de roedel van de regio Zuidwest-Drenthe en Zuidoost-Fryslân opnieuw in het gebied aangetoond. De jongen van het paar werden afgelopen periode meerdere keren via wildcamerbeelden waargenomen. Het DNA van het ouderpaar, GW2397m en GW2090f, is bij 30 schadegevallen aangetroffen. Bij vijf van de 30 gevallen is vastgesteld dat het paar samen gegeten heeft. Naast bij schapen, is het DNA van dit wolvenpaar ook twee keer aangetoond bij een rund (een kalf en een pink) en twee keer bij een pony (een shetlander en een veulen). De toename in aanvallen op vee kan verklaard worden uit het feit dat de roedel, door hun opgroeiende jongen, een grotere voedselbehoefte heeft. De jongen zijn nu net zo groot als hun ouders, maar jagen nog niet echt mee. Bij drie aanvallen op vee in augustus, is het ouderpaar vastgesteld in aangrenzend gebied in Overijssel, net over de provinciegrens met Drenthe, bij Kallenkote.

Veluwe

Noord-Veluwe

De ouders in de roedel Noord-Veluwe, GW998f en GW893m, zijn bij vier aanvallen op schapen betrokken geweest. Daarbij is DNA van één of meer leden van de roedel Noord-Veluwe aangetroffen. Dit duidt erop dat ook zij samen eten. Ook werden er enkele uitwerpselen van deze roedel in het territorium gevonden. Sinds de vestiging van de roedel op de Noord-Veluwe (in 2019) is het niet eerder voorgekomen dat de roedel met deze frequentie is aangetoond bij aanvallen op landbouw(huis)dieren. Ook voor de roedel op de Noord-Veluwe geldt dat dit het gevolg kan zijn van de grotere voedselbehoefte door opgroeiende jongen.

De afgelopen periode werden twee mannelijke nakomelingen van de roedel op de Noord-Veluwe via DNA vastgesteld. Het gaat hierbij om het individu GW2667m en GW2905m. De aanwezigheid van GW2667m is vastgesteld binnen het territorium van de Noord-Veluwe roedel. Deze nakomeling is dit voorjaar (maart 2022) voor het eerst vastgesteld; dat was ook op de Veluwe. Daarnaast is wolf GW2905m bij een aanval op een schaap ten noorden van de Noord-Veluwe (vlakbij het Veluwemeer) vastgesteld. Deze nakomeling is in mei 2022 voor het eerst vastgesteld.

Midden-Veluwe

De roedel op de Midden-Veluwe is nog steeds in het gebied ten westen van de N304 aanwezig. Het ouderpaar (waaronder de wolvin GW960f) en de vier welpen zijn begin november voor het eerst sinds juli 2022 weer op de wildcamera vastgelegd. Het is nog onduidelijk wie de vader is van de welpen.

Naast de roedel is ook de mannelijke wolf van de Noord-Veluwe (GW893m) in het gebied ten westen van de N304 actief geweest. Deze wolf is twee keer op de Midden-Veluwe via DNA uit uitwerpselen aangetoond.

De wolven GW1889m en GW2363f zijn op basis van DNA uit uitwerpselen aangetroffen binnen een ander deel van de Midden-Veluwe, namelijk ten zuidoosten van de N304 en ten westen van de A50. Deze wolven zijn in deze regio ook regelmatig samen op de wildcamera gezien. De komende tijd moet uitwijzen wat en hoe groot het territorium is van deze wolven.

Zuidwest-Veluwe

Op basis van de monitoring die in dit gebied plaatsvindt, lijkt er op dit moment geen wolf gevestigd te zijn op de Zuidwest-Veluwe. De afgelopen periode is er in dit gebied geen wolf op de wildcamera gezien en is er ook geen DNA uit uitwerpselen gevonden.

Zuidoost-Veluwe

Op basis van de monitoring die in dit gebied plaatsvindt, lijkt er op dit moment geen wolf gevestigd te zijn tussen de A50 en de N786 (ten zuiden van [het bestuurlijk aangewezen leefgebied](#) van de Midden-Veluwe). Er zijn hier het afgelopen kwartaal geen wolvenwaarnemingen gedaan.

Park De Hoge Veluwe

Er zijn vier welpen aangetoond via de livestream van Park De Hoge Veluwe. De jongen zijn nu net zo groot als hun ouders. Daarnaast is er via beelden van verschillende bezoekers een welp aangetoond die niet-schuw gedrag vertoonde in dit gebied. Het park heeft aangegeven dat er naast het ouderpaar vijf welpen aanwezig zijn.

Noord-Brabant & Limburg

De gevestigde wolf GW1625m is afgelopen periode acht keer via DNA vastgesteld in zijn territorium De Grote Heide. Zeven keer bij schadegevallen met schapen en één keer bij een gedood ree.

Grenzen van wolventerritoria

Gevestigde wolven zijn zeer territoriaal en kennen dan ook sterke grensbewaking van hun territorium. De grenzen van deze territoria liggen in principe vast. Wel kan daar jaarlijks een verschuiving in plaatsvinden doordat roedels onderling in de winterperiode weer opnieuw gaan bepalen waar de grens van elk territorium komt te liggen. Grote roedels zijn daarbij dominantier dan kleinere roedels. Kortom: de grenzen hangen dus onder andere af van de dominantie van elke roedel. Heeft een roedel succesvol jongen groot gebracht dan is het in de winter dominantier dan een paar of roedel wat geen jongen heeft grootgebracht. Dit verklaart de dynamiek die ook op de Veluwe wordt waargenomen, waardoor het niet altijd even goed mogelijk is om gedurende het jaar te weten welk roedel waar actief is. Monitoring is daarom van belang om inzichtelijk te houden om hoeveel territoria het gaat en waar ze liggen.

Zwervende wolven

De afgelopen perioden zijn er negen wolven individuen in Nederland vastgesteld die zich nog niet (voor tenminste zes maanden) in één bepaald leefgebied gevestigd hebben. Het gaat om drie, voor Nederland nieuwe, individuen. Daarnaast zijn er zes individuen die afgelopen jaar al eerder in Nederland zijn aangetoond. De zwervende wolven zijn weergegeven in [Tabel 1 Gevestigde en zwervende wolven](#). De individuen zijn hieronder beschreven.

Noord- en Oost-Nederland

In Drenthe zijn afgelopen kwartaal, naast de gevestigde roedel, drie andere wolven aangetoond. Wolf **GW2488m** is verspreid over de maanden augustus, september en oktober vijftien keer vastgesteld op basis van aangevallen vee, waaronder ook vijf keer bij runderen (waarvan twee keer een pink). Zijn DNA is aangetoond in de regio tussen Assen, Emmen en Hoogeveen. Daarnaast werd uit één uitwerpsel DNA van deze wolf gevonden. De meeste waarnemingen zijn vanuit Drenthe, maar de laatste twee locaties (van 14 en 15 oktober) zijn afkomstig uit Overijssel. Deze wolf is een nakomeling van de Rehburg roedel in Duitsland (Nedersaksen, ouderpaar GW1815f x GW1480m). GW2488m is van Rehburg via Husum (Nedersaksen) naar Drenthe gekomen, en begin juli voor het eerst in Nederland vastgesteld. Na zijn verblijf in Drenthe is GW2488m doorgetrokken naar België waar zijn DNA begin november is aangetroffen bij aanvallen op runderen ten zuiden van Malmédy (Wallonië) en vervolgens ten noordoosten van Messancy richting de grens met Luxemburg. Messancy ligt in een rechte lijn ruim 360 km van de regio in Drenthe waar deze wolf in Nederland is waargenomen.

Wolf **GW2864m** is zeven maal vastgesteld in Midden-Drenthe op basis van aangevallen vee, waaronder vier runderen (waarvan één keer een kalf en twee keer een pink). In één geval (op 8 september 2022) werd bij hetzelfde schadegeval behalve het DNA van deze wolf, ook het DNA van een nog niet eerder in Nederland waargenomen wolvin vastgesteld. Het gaat om wolvin GW3011f. Wolf GW2864m is eind juni voor het eerst in Nederland aangetoond. Op 7 november is het DNA van wolf GW2864m aangetroffen in Duitsland nabij Wettmar, Nedersaksen. Dit betekent dat het dier Nederland inmiddels weer heeft verlaten.

Wolvin **GW3011f** is deze periode voor het eerst vastgesteld in Nederland; vier keer bij aangevallen vee, waaronder één keer een rund (een pink), en drie keer via uitwerpselen in de regio Midden-Drenthe. Deze wolvin is afkomstig uit de Nordhornroedel, net over de grens in Duitsland. In één geval is het DNA van deze wolvin samen met dat van mannelijke wolf GW2864m vastgesteld. Daarna is het DNA van wolvin GW3011f alleen vastgesteld. Sinds juli, zijn in deze regio ook twee wolven samen op wildcamera gezien. Het is onbekend welke individuen het betreft. In het voorjaar van 2022 was in de regio van Midden-Drenthe wolvin GW2670f aanwezig (zie de 2^e Tussenrapportage van dit jaar). Na begin juni is deze wolvin niet meer vastgesteld in Nederland en buurlanden.

In Overijssel zijn de afgelopen periode vier wolven actief geweest. Twee daarvan betreffen wolven van de roedel die gevestigd is in de regio Zuidoost-Friesland en Zuidwest-Drenthe (GW2090f en GW2397m). Daarnaast is ook GW2488m net over de grens bij provincie Drenthe aangetoond (zie beschrijving hierboven). Wolvin **GW2902f** is afgelopen periode acht keer vastgesteld bij aanvallen op schapen in de regio van Noordoost-Overijssel. Deze wolf is begin juli voor het eerst vastgesteld in Nederland. Alle waarnemingen van deze wolf zijn gedaan in deze regio. De wolvin is afkomstig van de Scheeßelroedel in Duitsland (Nedersaksen).

Wolf **GW2541m** is afgelopen periode vijf keer vastgesteld bij aanvallen op schapen. Het DNA van deze wolf werd sinds april 2022 steeds gevonden in de omgeving van de Noordoostpolder. Begin augustus is het DNA van deze wolf wederom in deze omgeving aangetroffen. Begin september is zijn DNA echter aangetroffen bij Banholt in Zuid-Limburg. Dit is hemelsbreed circa 200 kilometer ten zuiden van de Noordoostpolder. Aan de hand van contacten met de Waalse overheidsinstantie (SPW Agriculture, Ressources Naturelles et Environnement) blijkt dat de wolf inderdaad op doortocht is. Zijn DNA is op 14 september aangetroffen in de regio van Huombois (Zuid-Wallonië).

Midden-Nederland

Bij aangevallen schapen in de omgeving van Renkum, Ede en Epe, is begin oktober het DNA van wolvin **GW3012f** aangetroffen. Deze wolvin is nog niet eerder via DNA in Nederland of in het buitenland vastgesteld. De wolvin is een nakomeling van de Göhrderoedel in Nedersaksen (Duitsland).

Op het noordwestelijk deel van de Veluwe zijn twee wolven op wildcamera gezien, die daar sinds half oktober aanwezig zijn. Daarnaast is aan de westzijde en buiten de Veluwe DNA van één wolf vastgesteld, het gaat om de wolvin **GW2668f**. GW2668f is in deze regio voor het eerst in maart 2022 aangetoond. De herkomstroedel van deze wolf is onbekend.

In het noordelijkste deel van de Noord-Veluwe is het DNA van wolf **GW2664m** vastgesteld. De aanwezigheid van wolf GW2664m is begin 2022 voor het eerst in Nederland aangetoond. Toen heeft deze wolf in maart 2022 zowel Overijssel, Drenthe als Friesland aangedaan. In september is zijn DNA voor het eerst in de provincie Gelderland aangetoond. De wolf is afkomstig van de Barnstorfroedel in Duitsland (Nedersaksen).

In Heerde in de provincie Gelderland is woensdag 21 september een dode wolf gevonden. Uit sectie blijkt dat het om een jonge, mannelijke wolf van ongeveer 35 kilogram gaat. Het betreft een nieuw mannelijk individu **GW2932m**, waarvan de herkomstroedel onbekend is. Er is een politieonderzoek gestart naar de doodsoorzaak van dit dier. Deze zaak loopt nog.

Zuid-Nederland

In augustus is een wolf gezien bij Swolgen en in de omgeving van Sittard (provincie Limburg). Dit zou wolf GW2541m kunnen zijn die op doortocht was van de Noordoostpolder (Flevoland) naar Wallonië maar dit is niet met zekerheid te bevestigen.

Aanvallen runderen en paarden

Opmerkelijk is dat in de afgelopen periode vaker dan voorheen runderen of paarden zijn aangevallen door wolven. In Duitsland is al langer ervaring met grootvee (runderen en paarden) en predatoren. Uit het overzicht van 2021 (bron: [dobb-wolf](#)) blijkt dat in Duitsland dat jaar 975 aanvallen op vee zijn geregistreerd, waarbij in totaal 3374 dieren zijn verwond, gedood of vermist. Daarbij moet worden opgemerkt dat waarschijnlijk niet alle gevallen zijn geregistreerd en/of gemeld en de mate waarin landbouwhuisdieren worden gehouden sterk kan verschillen tussen deelstaten en dus ook Nederland. 2772 aangevallen dieren (85%) betroffen schapen en daarnaast 251 runderen (7%) en 18 paarden (0,5%). Van de 975 aanvallen had 72% betrekking op schapen en 21% op runderen. Niet alle aanvallen waren dodelijk. Van de 251 runderen bleek het merendeel (>84%) jonger dan 1 jaar oud te zijn. Van de 18 aangevallen paarden kon in 11 gevallen genetisch een wolf als dader worden vastgesteld. Daarbij ging het in de meeste gevallen om kleine rassen (pony's) en daarnaast om twee veulens. In de andere gevallen van aanvallen bij paarden kon wolf niet worden vastgesteld maar ook niet als dader worden uitgesloten.

Wolven moeten het qua prooien hebben van soorten die een laag risico op blessures geven bij de jacht aangezien ze niet over echte 'wapens' beschikken zoals bijvoorbeeld de klauwen van katachtigen. Vandaar dat ze op geur en zicht prooien observeren op tekenen van zwakte/ziekte, en onervarenheid. Vervolgens testen ze een prooi altijd op weerbaarheid door het op te jagen zodat het moet rennen. Als hoefdieren niet voldoende weerbaar blijken wordt de aanval ingezet. Dit kan tot de dood van de prooi leiden, maar in veel gevallen wordt een aanval alsnog afgebroken omdat wolven het risico op een eigen blessure te groot achten. Dit verklaart dat vooral hoefdieren worden aangevallen die zonder risico te pakken zijn (bijvoorbeeld schapen) en daarnaast van de andere landbouwhuisdieren vooral de individuen die afwijken. Dat kunnen kleine rassen zijn als pony's, jonge dieren die alleen of in een leeftijdsgroep worden gehouden (kalveren of veulens), een ziek dier dat apart is gezet, of dieren die door gedrag opvallen, bijvoorbeeld een dier wat in paniek raakt en/of niet zijn natuurlijke vluchtgedrag kan uitoefenen. Nu de wolf weer terug is in Nederland zullen we als maatschappij weer gaan ontdekken hoe we onze landbouwhuisdieren veilig kunnen houden. 's Nachts ophokken, of rasters en eventueel kuddebeschermingshonden zijn daarbij belangrijke opties, maar ook natuurlijke kuddesamenstelling van grootvee vergroot de weerbaarheid van koeien en paarden tegen wolven.

Afhandeling schade door BIJ12

In de periode 1 augustus tot en met 31 oktober 2022 zijn 137 meldingen van vermoedelijke wolvenschade aan landbouwhuisdieren binnengekomen bij BIJ12.

Vijf van deze meldingen zijn niet verder onderzocht. Tijdens de eerste beoordeling van deze meldingen werd aan de hand van toegestuurde foto's en een omschrijving van de situatie al duidelijk dat het niet om schade door een wolf ging. Bij de overige 132 meldingen is wel nader onderzocht of er sprake was van een wolf.

Bij drie van de 132 meldingen kon geen DNA meer worden afgenomen. Eén van deze meldingen is na nadere beoordeling toegeschreven aan wolf. Van één melding is de schadeveroorzakende diersoort niet vast te stellen, deze is beoordeeld als 'diersoort onbekend'. De overige melding is nog in behandeling voor een nadere beoordeling door BIJ12.

Bij vier van de 132 meldingen is wel DNA afgenomen, maar is dit nog niet geanalyseerd. De schadeveroorzakende diersoort wordt op een later moment beoordeeld en bekend gemaakt. Bij de andere 125 meldingen was DNA-afname tijdens het veldbezoek wel mogelijk en zijn de resultaten van de analyse bekend.

Bij 96 van de 125 gevallen gaf de DNA-analyse als uitslag dat het om wolvenschade ging. Eén keer is het DNA van goudjakhals aangetroffen. Negen keer werd het DNA van een hond aangetoond. In de overige negentien gevallen gaf de analyse geen resultaat. Deze meldingen zijn, of worden nader beoordeeld op basis van veldbezoek, locatie en schadebeeld.

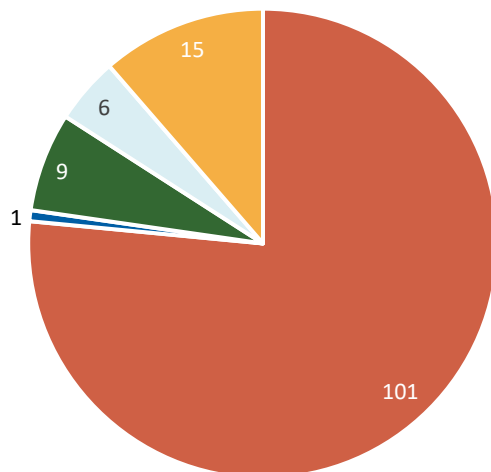
Vier van deze negentien meldingen zijn inmiddels beoordeeld en toegeschreven aan wolf. Bij vijf meldingen is de schadeveroorzakende diersoort niet te beoordelen; bij deze meldingen is de schadeveroorzakende diersoort 'diersoort onbekend'. De overige tien meldingen zijn nog in behandeling (samen met één melding waarbij geen DNA meer kon worden afgenomen). De schadeveroorzakende diersoort van deze meldingen wordt later bekend gemaakt. De actuele cijfers van schademeldingen zijn terug te vinden op bij12.nl/wolf.

Overzicht van schademeldingen bij BIJ12 en daaruit volgende resultaten 1 augustus tot en met 31 oktober 2022

Binnengekomen schademeldingen van vermoedelijke wolvenschade	137
Bij eerste beoordeling beoordeeld als niet veroorzaakt door wolf	5
Veldbezoek taxateurs en indien mogelijk DNA-afname bij vermoedelijke wolvenschade	132
Bevestigde schade veroorzaakt door wolf en goudjakhals (1x)	102
Bevestigde schade veroorzaakt door hond, vos of onbekend	15
Meldingen nog in behandeling	15

Verdeling schadeveroorzakende diersoorten 1 augustus - 31 oktober 2022

Dit betreft alleen de bij BIJ12 binnengekomene meldingen waar op voorhand wolf niet kon worden uitgesloten

■ Wolf ■ Goudjakhals ■ Hond ■ Diersoort onbekend ■ Nog niet bekend

Het diagram geeft alleen een beeld van de bij BIJ12 binnengekomen schademeldingen die nader werden onderzocht in de periode van 1 augustus tot en met 31 oktober 2022. Dit zijn meldingen waarbij het vermoeden bestaat dat een wolf de schade zou hebben veroorzaakt. [Bekijk hier de interactieve weergave.](#)

Groningen

BIJ12 ontving deze periode één vermoedelijke wolvenschademelding uit Groningen. DNA-analyse heeft geen resultaat opgeleverd. Deze melding zal nader worden beoordeeld op basis van veldbezoek, locatie en schadebeeld.

Drenthe

71 meldingen van vermoedelijke wolvenschade kwamen uit Drenthe. Bij 53 gevallen bleek uit de DNA-analyse dat het inderdaad wolvenschade betrof. Driemaal werd het DNA van hond aangetoond. Van twee meldingen zijn de DNA-monsters nog niet geanalyseerd en bij één melding kon geen DNA meer worden afgenomen. Bij de overige twaalf meldingen gaf de DNA-analyse geen resultaat. Deze meldingen worden of zijn beoordeeld aan de hand van veldbezoek en schadebeeld. Bij drie meldingen is aan de hand van deze beoordeling wolf aangewezen als schadeveroorzakende diersoort. Tweemaal gaf het veldbezoek en het schadebeeld geen duidelijkheid over de schadeveroorzakende diersoort. Deze meldingen zijn beoordeeld als diersoort onbekend. De overige meldingen zullen nog nader worden beoordeeld.

Fryslân

Uit Fryslân kwamen tien meldingen van vermoedelijke wolvenschade binnen in deze periode. Uit de DNA-analyse bleek dat het in vijf gevallen wolvenschade betrof. Bij één melding werd het DNA van een goudjakhals aangetoond. Twee keer kwam als resultaat 'hond' naar voren en één keer gaf de analyse geen resultaat. Bij één andere melding kon geen DNA meer worden afgenomen. Deze melding en de melding zonder resultaat zijn inmiddels beoordeeld aan de hand van het veldbezoek en het schadebeeld. Bij beide dossiers is de schadeveroorzakende diersoort niet met zekerheid vast te stellen. Bij deze meldingen is de schadeveroorzakende diersoort 'diersoort onbekend'.

Flevoland

In de periode 1 augustus tot en met 31 oktober 2022 zijn twee meldingen van vermoedelijke wolvenschade uit Flevoland bij BIJ12 gemeld. Bij de DNA-analyse werd bij één melding het DNA

van een hond aangetoond. De overige melding gaf geen resultaat. Deze melding zal nog nader worden beoordeeld op basis van veldbezoek, schadebeeld en locatie.

Overijssel

Uit Overijssel ontving BIJ12 twintig meldingen van vermoedelijke wolvenschade. Bij achttien meldingen is bij de DNA-analyse een wolf aangetoond. Bij de twee overige meldingen gaf de DNA-analyse geen resultaat. Eén van deze meldingen is door middel van het veldbezoek en schadebeeld nader beoordeeld. Er kon geen schadeveroorzakende diersoort worden vastgesteld. Bij deze melding is de diersoort onbekend. De overige melding zal later nader worden beoordeeld.

Gelderland

In deze periode kwamen veertien meldingen van vermoedelijke wolvenschade uit Gelderland. Bij elf meldingen bleek uit de DNA-analyse dat de schade veroorzaakt is door een wolf. Eenmaal werd een hond als veroorzaker aangetoond. De DNA-monsters van één melding zijn nog niet geanalyseerd. Bij de overige melding gaf de DNA-analyse geen resultaat. Deze melding is nader beoordeeld en toegeschreven aan wolf.

Noord-Brabant

In de periode 1 augustus tot en met 31 oktober 2022 zijn tien meldingen van vermoedelijke wolvenschade bij BIJ12 binnengekomen uit Noord-Brabant. Bij zes van deze meldingen is het DNA van een wolf aangetoond. Bij twee meldingen kwam het DNA van een hond als uitslag uit de analyse. Eén keer kon geen DNA-monster meer worden afgenomen. Bij één melding gaf de DNA-analyse geen resultaat. Deze meldingen zijn nader beoordeeld aan de hand van het veldbezoek en het schadebeeld. Bij één van deze meldingen kon wolf niet worden uitgesloten. Bij de andere melding was geen schadeveroorzakende diersoort vast te stellen. De schadeveroorzakende diersoort is 'diersoort onbekend'.

Limburg

Vier vermoedelijke wolvenschademeldingen kwamen deze periode uit Limburg. Bij drie meldingen toonde de DNA-analyse een wolf aan. Bij de overige melding zijn de DNA-monsters nog niet geanalyseerd.

Overige provincies

In de provincies Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland zijn in de periode 1 augustus tot en met 31 oktober geen meldingen van vermoedelijke wolvenschade binnengekomen.

Goudjakhals

In Friesland werd op 8 oktober bij Ferwerd het DNA van een Goudjakhals aangetroffen op aangevallen schapen. Het blijkt om een nog onbekend individu te gaan die code GG021m heeft gekregen.

Overig nieuws

Calamiteitenregeling in Gelderland

In Nederland komen regelmatig zwervende wolven voor. Dit zijn wolven die nog geen vast territorium hebben en op doortocht zijn. Hierbij worden vaak grote afstanden afgelegd en kunnen deze wolven landbouw(huis)dieren aanvallen. In de provincie Gelderland zijn de afgelopen periode kort op elkaar verschillende aanvallen geweest door mogelijk zwervende wolven. Op donderdag 17 november werden drie schapen gedood in de Bommelerwaard en op vrijdag 18 november vier schapen in de Rumpkse Polder. De aangevallen schapen stonden in de gemeenten West-Betuwe, Zaltbommel en Maasdriel, wat buiten het vastgestelde wolvegebied in Gelderland ligt.

Voor een zwervende wolf die niet direct doortrekt, heeft de provincie Gelderland een calamiteitenregeling ingericht. Houders van schapen en geiten in de bovengenoemde gemeenten konden noodsets lenen. Ook konden zij gedurende 2 weken een aanvraag doen voor subsidie voor wolfwerende maatregelen. Er zijn 8 aanvragen ingediend. Daarnaast is de wolveconsulent op bezoek geweest voor advies. Van de aangeboden noodsets is uiteindelijk geen gebruik gemaakt. De zwervende wolven hebben in deze regio in november geen nieuwe slachtoffers gemaakt.

Tot en met 2 januari 2023 is de calamiteitenregeling ook opengesteld voor het grondgebied van de gemeente Arnhem en de gemeente Lingewaard. Lees [hier](#) meer.

Voor het eerst schade door goudjakhals in Fryslân

Op 8 oktober 2022 zijn in Ferwert drie schapen gedood. Een taxateur heeft in opdracht van BIJ12 en de provincie Fryslân een DNA-monster verzameld. Uit de DNA-analyse kwam als uitslag een goudjakhals (*Canis aureus*). Dit is daarmee de eerste schademelding van een goudjakhals in Fryslân. De goudjakhals heeft één keer eerder schade veroorzaakt in Nederland. In oktober 2020 werden in de Ooijpolder (provincie Gelderland) voor het eerst schapen gedood door een goudjakhals. ([Klik hier voor meer info over de goudjakhals](#)).

Er is nog geen landelijke schaderegeling voor de goudjakhals. Toch heeft de provincie Fryslân besloten om schade van een goudjakhals op dezelfde wijze te behandelen als schade van een wolf. Dit betekent dat bij bewezen goudjakhals schade in Fryslân een tegemoetkoming wordt verleend.

Goudjakhalsen kunnen zich vergrijpen aan landbouwhuisdieren, maar de aanwezigheid van de goudjakhals wordt meestal niet opgemerkt. Dit komt door zijn schuwere houding, maar ook omdat zijn dieet voor 80% uit kleinere zoogdieren bestaat. Eerder dit jaar (12 februari) werd voor de eerste keer in Fryslân een goudjakhals gezien (zie voor meer informatie en beelden, [dit artikel](#)). In de periode voor en na die waarneming in februari zijn geen schademeldingen van goudjakhalsen geweest, tot de melding van Ferwert in oktober 2022. Het is niet bekend of het om dezelfde goudjakhals gaat.

Er zijn in de omgeving van Ferwert/Noord-Fryslân ook in de maanden november en december een aantal schademeldingen gedaan. De uitslagen van deze meldingen zijn nog niet bekend en worden in januari verwacht. De verwerking van deze meldingen is nog gaande.

Uitbreiding subsidieregeling Noord-Brabant

In Brabant is de subsidieregeling voor de aanleg van preventieve maatregelen tegen wolve schade uitgebreid. Vanaf nu kunnen schapen- en geitenhouders in heel Brabant een vergoeding krijgen voor wolfwerende maatregelen, indien er een (zwervende) wolf is waargenomen die schade veroorzaakt. Hierdoor kunnen schapen- en geitenhouders snel maatregelen nemen en daar vervolgens subsidie voor aanvragen. Dit voorkomt oplopende schade en het risico dat een (zwervende) wolf blijft hangen of terugkeert naar een gebied. Een andere wijziging betreft dat terreinbeherende organisaties en particuliere grondeigenaren ook gebruik kunnen maken van de subsidie wanneer ze schapen en geiten inzetten voor begrazing van hun terreinen.

Commissie 'Wolf in Zeeland'

Vanaf begin 2023 zal de Commissie 'Wolf in Zeeland' zich bezig houden met het adviseren over een subsidieregeling voor preventieve wolfwerende maatregelen en communicatie en voorlichting over

de wolf. Provincie Zeeland wil zorgen dat de dierhouders goed zijn voorbereid, indien een wolf zich (vaker) aandient. In Zeeland is voor de adviescommissie 'Wolf in Zeeland' een voorzitter gevonden, de heer Krijn Hamelink. De heer Hamelink is een ervaren bestuurder met hart voor natuur en landbouw.

Afweerrasters in Groningen

Dierhouders in de provincie Groningen kunnen na aanval van een wolf kosteloos gebruik maken van een afweerraster. De provincie heeft tien van deze noodsets beschikbaar, via de leverancier Solarfence. Het raster wordt dezelfde dag gebracht om te voorkomen dat de wolf een tweede keer kan toeslaan. Hierbij hoeft niet eerst bewezen te worden dat het om een wolf gaat. Lees [hier](#) meer.

Flexibele inzet van kuddebewakingshonden in Limburg

In opdracht van de Provincie Limburg voerde Canine Efficiency de pilot 'Kuddebeschermingshonden (KBH) Flex-inzet Limburg' uit. De pilot vond plaats tijdens de winterbegrazingsperiode van februari tot en met april 2022 in het Noord-Limburgse deel van het territorium van wolf GW1625m (De Groote Heide). In dit project werd een duo kuddebeschermingshonden ingezet in een andere schaapskudde dan waar de dieren regulier schapen bewaken. Er werd onderzocht hoe de honden zich gedroegen in deze situatie, met veldobservaties en gps-trackers. Over het algemeen waren de ervaringen positief.

Internationale samenwerking

Verkenning samenwerking vanuit het Rijk

Vanuit het Rijk is het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) een verkenning gestart naar mogelijkheden voor samenwerking met buurlanden over het thema wolf. Daarbij gaat het onder andere om het gezamenlijke (rapporteren over) monitoring en het delen van relevante informatie zoals rapporten, onderzoeken en dergelijke. Deze verkenning krijgt in 2023 verder vervolg.

Grensoverschrijdend wolfoverleg

Op 28 en 29 november heeft in Wallonië het 5^e grensoverschrijdend wolfoverleg plaatsgevonden tussen de beleidsmedewerkers van de Beneluxlanden en omliggende regio's in Duitsland en Frankrijk. Dit internationale overleg is gericht op kennisuitwisseling en het leggen van contacten. Verschillende onderwerpen komen aan bod. Een voorbeeld hiervan is de presentatie van Nedersaksen die liet zien dat er bij hen wolvenschade voorkomt onder paardachtigen en dan vooral bij jonge dieren. Vlaanderen deelde kennis over de inzet van kuddebewakingshonden. Wolf Fencing België liet zien succesvol met opgeleide vrijwilligers boeren te ondersteunen bij het plaatsen van wolfwerende rasters en te adviseren over welke hekken te plaatsen. De Belgische overheid steunt Wolf Fencing België in hun activiteiten. Frankrijk was voor het eerst aanwezig bij het grensoverschrijdend wolfoverleg.

Wolvenplan komt later

Met het oog op de recente ontwikkelingen en de maatschappelijke signalen nemen de samenwerkende provincies meer tijd voor de actualisatie van het interprovinciaal wolvenplan. De afspraken uit het oude wolvenplan blijven van kracht.